

A MEGGYŰRŰZÖTT HOLLÓ*

PETKO VOJNIC PURČAR

1809 őszén Ivan von Zindritsch, a francia napóleoni seregek alvezrede babkaróra emlékeztető, hosszú puskájával Károlyváros környékén, a Korana folyó mellett elterülő, füzesekkel és deszkakalyibákkal tarkított szántásokban vadászgatott. Megcélzott egy nyulat, amely páni rémületben menekült a hajtók meg a kutyák eszeveszett lármája elől, de helyette szárnytövön lőtt egy fiatal hollót. Tisztársai egész nap ugratták érte. Kelletlenül bár, de hát mi más tehetett, fogta a zsákmányt és hazavitte. A hollómadarat, mondta a lakásadónője, meg lehet tanítani beszélni, és kétszáz évig is élél. Vett neki egy jókora kalitkát, hordta haza a kukoricaszemet, ocsút, napraforgómagot, gilisztát, halszeletet, s nem telt bele tíz nap, a holló egy sas étvágásával falt mindent. Petršanec Tilkica, von Zindritsch menyasszonya, őszinte lelkesedéssel fogadta a sebesült madarat, így aztán ő meg egy katona (akinek a csatalovak gyógyítása volt a tiszte) gondjaikba vették a holló sebeit, és sikerült is kikúrálni annyira, hogy a sérült szárnyát is lengetni tudta. Egyik lábánál fogva kikötötték egy terebélyes fehéreper-fához, úgyhogy a madár le-föl sétálgathatott az udvarban. Megnyomorodott szárnya fényes, fekete púpot alkotva a nyaka felé hajlik majd, s később is akadályozni fogja a szabályos repülésben. Petršanec kisasszony fejébe vette, hogy megtanítja beszélni. Elsőbben arra, hogy: Tilkica, Tilkica, későbbben pedig arra is, hogy: Ivan, Ivan! Mármost vagy a hollónak volt könnyebb kiejteni von Zindritsch keresztnévét, vagy a gazdájának hangja hatott jótékonyan, elég az hozzá, hogy a holló előbb az *Ivan, Ivant* tanulta meg rikácsolni, Petršanec kisasszony nem csekély bánatára és féltékenykedésére. Esztendő múlásával a madár a következő mondókát szaj-

* A szerző hasonló című, Szirmai-díjas kötetéből.

közta be: *Ivan, Ivan, Tilkica, Tilkica. Azt a kutya anyjukat. Ó, istenem, ó, istenem!* Von Zindristch, a madár lábára hurkolt rövid bőrpórázon, gyakran hordta a vállán, mint a vadászsólymot. Amikor aztán végleg házhoz szokott, Tilkica is, von Zindritsch is kiengedték az udvarba, a háziszárnyasok közé. Innen csupán egyszer repült el, amit von Zindritsch azzal magyarázott, hogy ez a vadon szava, a madárnak ki kellett élnie féken tartott férfiasságát, s valóban, két hét múlva vissza is jött. A szobában meg volt a saját helye, ahol táplálkozott, a miniatűr trapéza, amelyen hintázott, egy fűrészporrall vagy koranai homokkal megtöltött edényben pedig, amely az ócska, szúrágta szekrény mellett állt, bőséges ürülékét hagyta. A holló, a ház kedvence (nevet nem akartak neki adni, nehogy beleessen a rontás) jelen volt azokon az okkultista szeánszokon, amelyekre von Zindritsch és Petršanec kisasszony is rendszeresen és titokban eljárt. Mielőtt hadba szállt, von Zindritsch gyűrűt csináltatott a hollónak, s a következő szöveget vésette bele: *I. von Cindics, Karlovac, 1809.* A történetnek az a része, amely a Korana-parti városhoz fűződik, itt akár véget is érhetne. Von Zindritsch elment a háborúba, hősi halált halt, Tilkica Petršanec pedig, a fiatal, szeplős delnő, vigasztalanul megözvegyült. Úgy látszott, teljesen megfeledkezett kedvencéről. Ha hinni lehet azoknak a meséknek, hogy az állatok és a növények ösztönszerűen megérik az ember irántuk való jóságát, szeretetét vagy gyűlöletét, akkor elképzelhető, hogy hasonló történhetett a szelíd és igen érzékeny fekete madárral is. Nem csoda hát, hogy a hollónak tartósan nyoma veszett. Tilkica Petršanec — akit valami ismeretlen kór emésztett —, amikor észrevette kedvence eltűnését, hisztérikus rohamot kapott, derékban kétrét görnyedt, úgy is maradt hamarosan bekövetkező haláláig. Az új osztrák hatóságok a nép meg a rendszer ellenségét látták benne, de különösen elhunyt vőlegényében. Nemsokára betiltották a szabadkőműves páholy működését, amelyet itt, Károlyvárosban a franciák hoztak divatba, mivel pedig sem szülei, sem testvérei nem voltak, Tilka Petršanec élete utolsó napjáig hűséges vén dajkája mellett maradt, aki tiszta szívből utálta a „madarat”, ahogy ő nevezte a hollót, és leplezetlenül örült, amikor nyoma veszett. A dada csupán akkor szeppent meg és hányta magára a keresztet, amikor Petršanec kisasszony temetésén, egy hűvöskés késő őszi napon négy holló jelent meg a szentjánoskenyérfa tetején. Olyan hátborzongató, fojtott hangokat hallottak, legalábbis neki úgy tetszett, hogy más-

képp nem, csakis valamiféle halotti sirámnak tudta magyarázni. Mivel a madarak nagyon magasan tanyáztak, a dada nem tudta megállapítani, meg van-e gyűrűzve valamelyikük. Ekkor a holló tett róla, hogy mindannyian hosszú életűek legyenek, azaz gazdáinak emléke ne merüljön feledésbe: *Ivan, Ivan, Tilkica, Tilkica* — hajtogatta. — *Azt a kutya anyjukat. Ó, istenem, ó, istenem!*

2.

A holló, miután megszabadult az emberek szokásainak és állandó felügyeleteinek béklyóitól, a madársereggel együtt északra repült, heves viadalban párt szerzett magának, azzal utódokat nemzett, magához hasonlatos falánk népséget, amely válogatás nélkül megeszi a búzát, a rothadt krumplit, a fölfúvott dögnek a húsát, de az eleven húst is a csatamezőn, a katonákét és a lovakét, továbbá a ló- és tehéntrágyát a földeken és mindazt, amit általában a madarak és a ragadozó állatok megesznek... Harminckilenc nyár egymást követő hosszú sorában annyi utódja lett, hogy se szerit, se számát nem tudta — csupán az ő leszármazottaiból két nagy raj kitellett. Ellenben megjegyezte, hogyan váltakoznak az évszakok a mezőn. Amikor pedig eljött a költés ideje, behúzódott az erdőbe vagy ligetekbe; de gyakran ücsörgött a templomtornyon is, figyelte az embereket, ahogy jönnek az isten házába; hasonlóképpen szemmel tartotta a temetőket és a gyászoló özvegyeket is, amint virágot hoznak a sírokra; amikor aztán egyik-másik temetésen elkárogta magát, a gyásznép úgy hányta magára a keresztet, mintha maga a sátán jelent volna meg előtte. A megtanult szavak, azok, amelyek Tilkica Petršanecra vonatkoztak, kitörölpöttek emlékezetéből, és attól fogva senki sem emlegeti őt...

3.

1848 január közepén Gyákova külvárosában egy Drago nevezetű molnár kidobott egy zsák kicsírázott búzát. Miközben a zsákot ürítette, egy gyűrűs lábú hollóra figyelt fel, éppen amint egy magatehetetlen lóbogarat emel ki a trágyakupacból, és élvezettel nyeli. Néhány lépésnyire megközelítette, mire a holló megrebbent, majd rikácsolni kezdett: *Ivan, Ivan. Azt a kuyta anyjukat, ó, istenem, ó, istenem, ó, istenem!* A molnár hűledezve forgolódott, hogy

lássá, ki beszél, de amikor a holló érthetően megismételte a nevet meg a szitkot, Drago befutott a malomba, kisvártatva szalonnadarabokkal tért vissza, s odavetette a madárnak. A holló megette a szalonnát, majd, mint akit az a rejtélyes Ivan tejben-vajban fürdet mesebeli kastélyában, lustán, bicegősen elrepült a tetők felett. A holló visszajön, súgta a molnár előérzete. Fogott egy jókora kalitkát, letette a trágyadomb kellős közepére, az ajtaját kitámasztotta egy fadarabbal, melyre hosszú madzagot kötött. A hollónak szánt csapda készen állt. De mielőtt megjelent volna, berepültek a verebek, s falánkul elhordták a csaléuket. Drago molnár hiába hessegette őket, makacsul csak visszatértek. Végre aztán megjött a holló is. Előbb a szélmalom vitorlájára szállt le, onnan leereszkedett a meleg istállótrágyára, többször-többször körülpillantott, majd úgyszólván díszlépésben bemasírozott a kalitkába. A molnár meghúzta a madzagot, s foglyul ejtette a madarat. A kalitkával beszaladt a malomba; a jelen levő parasztok álmétkodva nézték a hollót, amelynek gyűrű volt a lábán, méghozzá a távoli 1809-ből. Estefelé a molnár hazavitte, hogy megörvendeztesse a gyerekeket. A holló csak harmadnap szánta rá magát az evésre. A molnár elkötötte a szárnyát, úgyhogy nem tudott repülni, a gyerekeknek pedig megtiltotta, hogy agyonbabusgassák. Valahol a közelben, érzi, véres háború lesz, mondta urának a babonás molnárné, a holló pedig ennek a rettenetes és véres jövődönnek az előhírnöke. A vasárnapi gyónáson meg is kérdezte a tisztelendő atyát, mit jelent, ha holló kerül a házhoz, amely ráadásul még beszél is. A tisztelendő atya adós maradt a válasszal, csupán azt tanácsolta, hogy többet imádkozzék. A molnár pedig nekiállt, hogy megtanítsa a hollót a nevére. Néhány hónap múlva, vékony bőrszíjjal mind a két lábán a madár ott sétafikált a ház vagy a malom körül, már aszerint, ahogyan a molnárnak kedve szottyant, s ezt rikácsolta: *Drago, Drago. Azt a kutya anyjukat, ó, istenem, ó, istenem!* A parasztok úgy csődültek a malomba, mint a búcsúra; mindenki látni akarta a beszélő hollót. Attól fogva a madár nem emlegette többé Ivan von Zindritschet, neve, úgy látszik, teljesen feledésbe merült, egyedül a gyűrű őrizte meg. A maga részéről Drago molnár is gyűrűt csináltatott, méghozzá a holló másik lábára. *Drago, Gyakova, 1848* — vésette bele. Még abban az esztendőben isten magához szólította a molnár két fiát. A babonás molnár mindenáron meg akart szabadulni a bajt hozó madártól.

A molnár ezért kivitte a ferečaneci vásárba, megoldotta szárnyait, s a holló eltűnt a zörgősre sárgult kukoricásban; azóta senki sem látta Gyákován és környékén . . .

4.

1899 tavaszán a szabadka—nagyfényi úton az útkaparó meggyűrűzött hollót fülelt le pacsirtafogó hálójával. Mivel éppen arra tartott a tanyasi Antun Stantić, a gyorsgyaloglás lelkes hódolója, az úttör odaadta neki a madarat. Mindkét gyűrű feliratát belepte már a rozsdá, s amikor Stantić levakarta, szeme elé tárult a hajdankor üzenete. Egy ideig nem is igen hitte, hogy a gyűrűk olyan régiek. Megtanácskozta a dolgot Cindrić állatorvossal, ő azonban tagadta, hogy bármiféle rokoni kapcsolatban volna néhai nemes és nemzeti Ivan urammal. A holló olyan hamar hozzászózott Stantićhoz, hogy már az első nap a tenyeréből evett. Antun Stantić a gyaloglás versenyszámában benevezett a legközelebbi olimpiára; a rokonság kételkedni kezdett Antun józan eszében, és soravette, kinek voltak a családban ilyen bolondos ötletei és bogarai. Mert ez a história a hollóval, még ha az gyűrűs is, a rokonság szemében ékesen bizonyította, hogy Stantić elmeállapotával nincs valami rendben. Egyedül a kishúga bizakodott a bátyó sikerében. Nemcsak hogy helyeselte a hollóval való barátkozást, hanem maga gondoskodott is róla. Stantić ugyanis letett arról a szándékáról, hogy szénfekete kedvencét magával vigye az olimpiára, no, és ekkor, mármint a következő évben, amikor bátyja elutazott, a húgocska vette gondjaiba a hollót, úgy vigyázott rá, mint a szeme fényére. A hosszú és ráadásos gyalogtúrákon Szabadka és a nagyfényi szállások között meg vissza, a madár ott ült Stantić vállán, onnan röppent föl, majd oda repült vissza, kinyújtott karjára. Sem azelőtt, sem azután nem volt olyan szelíd, mint akkor, soha emberrel nem került olyan barátságba, mint Stantićyal. Gyakran együtt ettek is, egy tálból csipegették a vajas főtt krumpelit, gancát. Egyedül párzás idején tűnt el a holló, de harmadnapra megjött, lesóványodva, megnyúlt nyakkal. Mint említeni bátor-kodtunk, Stantić apait-anyait beleadott az edzésekbe, s ebben az 1900. esztendőben valóban megszerezte a gyaloglás olimpiai aranyérmét. Szabadka diadalmámban, hősként fogadta. Stantićnak azonban nem szállt fejébe a dicsőség; halk, visszavonult ember

maradt, és még életében elfeledték. De aznap, amikor a vonatját várták, a hűga a hollót is kihozta a fogadtatásra. Mint afféle szerencsét hozó talizmánt. Stantić ezután hamarosan megnősült, és lassan elhatalmasodott rajta a szárazbetegség. Hosszú-hosszú sétáin sok hideg vizet ivott, városi ártézi vizet meg zavarossárga tanyasít vegyesen, eközben, úgy látszik, megfázott, s ami kezdetben tüdőgyulladás volt, utóbb kaverna lett. Az orvos eltiltotta a sporttól. A holló lett az egyetlen vigasza és szórakozása. De hát ez sem tartott sokáig. Még szerencse, gondolta Stantić, hogy ő is meggyűrűzte szárnyas barátját: a von Zindritsché fölé még egyet húzott *Stantić olympicon, 1900.* felírással. A holló megérezte, hogy új gazdájának előbbre való a családja meg a betegsége, ezért egy napon, 1905 januárjában, eltűnt. A gyerekek sírtak, Stantić pedig azzal igyekezett megvigasztalni őket, hogy majd szerez nekik egy másik, fiatalabb hollót, mert emez, minden jel szerint elpusztult vénségében... S ezt maga Stantić is elhitte.

5.

1925-ben Zombor környékén egy pityókás vadásztársaság összevissza lövöldözött mindenre, ami útjába került: nyúlra, őzbakra, tanyai tyúkokra, kacsákra, macskákra, egy-egy ritka pacsirtára, egyszóval mindenre, ami fut vagy repül. Ekkor, egy varjúval együtt, a holló is sörétet kapott, ezúttal a másik szárnyába. Az egyik vadász utánaszaladt és elcsípte. Meglepetten látta a három különböző átmérőjű gyűrűt a feliratokkal. Legjobban az 1809-ből való látszott. Hát lehetséges volna? — hüledeztek a hirtelen kijózanodó vadászok. Egyikük még emlékezett is Stantićra, az olimpiásra. Talán legjobb volna elvinni a madarat Szabadkára, és visszaadni tulajdonosának. Ekkor a legfiatalabb közöttük felajánlotta, hogy hazaviszi, s majd ő, jobban mondva állatorvos barátja kikúrálja sebeiből. Ebben az időben a holló már csak annyit tudott mondani: *Azt a kutya anyjukat, ó, istenem, ó, istenem!* A lódoctor figyelmesen kiszedte a sörétet a holló szárnyából, s valami büdös kenőccsel bekente a sebet. A madár, amint szárnyra kapott, dühödttal daccal szétmarcangolta csőrével a zsineget, amellyel ki volt kötve, és eltűnt Zomborból. Ezt megelőzően a vadász írt Szabadkára Stantićnak, de választ nem kapott — Stantićék bizonyára azt gondolták, hogy valaki ízetlen tréfát űz velük...

6.

A Bezdán s Eszék között fekvő Szuza faluban Stevo Ljubibratić föld alatti búvóhelyet készített magának, azzal a szándékkal, hogy abban áttelel, tavaszra aztán kapcsolatot keres az illegális-tákkal, és átszökik a partizánokhoz. A faluvégi ház mögött hosszú árkot ásott olyképpen, hogy a búvóhelynek két kijáratot hagyott: egyik a kukoricásba, a másik a szőlőbe, illetve a szilvásba vezetett. Ljubibratić egy reggel, miközben pokrócokba és subájába burkolózva még javában aludt, éktelen rikácsolásra ébredt. *Azt a kutya anyjukat, ó, istenem, ó, istenem!* — hallotta. Első pillanatban azt hitte, kelepcebe került, ezért tokjából előrántotta parabellumát. Amikor a búvóhely bejáratánál megpillantotta a hollót, megkönnyebbülten elmosolyodott, mint akinek nagy kő esett le a szívéből. Kenyérdarabkákat meg kolbászt vetett neki. A holló mindent meg-evett, majd besétált a verembe. Ljubibratić félénken kinyújtotta a karját, s megérintette. Babonás borzongás futott végig fejbőrén és arcán. Amikor felemelte a petróleumlámpát, hogy jobban szem-ügyre vegye, a holló lábán meglátta a gyűrűket. Kibetűzte mindhárom felírást, s belegondolt, hogy mégiscsak baljós madár lehet ez, ha attól a hajdan volt napóleoni évjáratától máig százharminchárom nyarat látott. Ljubibratić a hosszú téli hónapokban alaposan kibeszélgette magát a hollóval — az ember végzetéről, a keserves életről és tengődésről, a háborús télről, a maga választásáról, a háborúszkodásról, az ember por voltáról, a tengerről, melyet még nem látott, azoknak az embereknek a sorsáról és végességéről, akik a gyűrűket csináltatták valaha... Ha nincs holló, ébredt tudatára több ízben is, sötét gondolatai erőt vesznek rajta, és vagy beleőrül, vagy pedig kijön rejtekhelyéről és megadja magát, aztán legyen, aminek lennie kell. Ezt a szólást — legyen, aminek lennie kell — gyakran használta, valósággal szavajárása lett. Azon a télen a faluban házkutatások voltak. Föld alatti búvóhelyeiken néhány legényt elfogtak, akik megtagadták a katonáskodást. Amikor elvezették őket, úgy jajveszékelték, mintha temetésen volnának, még Ljubibratić vermébe is behallatszott. Egyébként az ő házába is betértek, de mivel a régi jugoszláv hadsereg katonájaként tartották nyilván, a házkutatást felületesen, csak úgy tessék-lássék hajtották végre. Ljubibratić ennek ellenére keze ügyébe helyezte a revolvert meg a kézigránátot, elhatározta, ha kell, szem-beszáll a házába toppanó járőrrel. Az izgalom a hollóra is átra-

gadt, minek jeléül úgy csapkodott, verdesett szárnyaival, mintha ez volna a legjobb módja, hogy elhessegesse a háztól a gonoszt. A házkutatást követően már csak az Ó, *istenem, ó, istenemet* tudta hajtogatni, mondókájának elejét soha többé meg nem ismételte. Ljubibratić az első hóolvadással elselelt a szerémségi partizánok közé, onnan Boszniába került, ahol 1944-ben elesett. Ebben az évben a holló is eltűnt Szuzáról...

7.

Čenejen 1977-ben dokumentumfilmet forgattak a tanyavilágról. S amíg a házigazdák egy jókora göbe szinte rituális leöléséhez készülődtek, az operatőr önkéntelenül az öreg, kiszáradt körtefa ágain gubbaszkodó hollókra irányította teleobjektívját. Roppant elcsodálkozott, amikor felfedezte, hogy az egyik madár meg van gyűrűzve. Több színes közelképet csinált, egyet pedig csak a holló lábáról. Másnap, amikor előhívták, megmutatta a színes fotókat a rendezőnek. A feliratok alig-alig látszottak, ezért a filmet vissza küldték, s a gyűrűről a lehető legnagyobb nagyítást kérték. Ami ekkor a szemük elé tárult, minden képzeletet felülmúlt. A hollót valaki meggyűrűzte 1809-ben Károlyvárosban, 1848-ban Gyákován, majd 1900-ban Szabadkán... A rendezőnek az az ötlete támadt, hogy filmet készít erről a különös, időtlen madárról, amely olyan csodálatosan hidal át két évszázadot, a producer azonban a kivitelezést túlságosan bonyolultnak találta, így aztán a filmből semmi sem lett. Négy évvel később a rendezővel egy belgrádi kiállításon találkozott a hollók lehetséges kifejezésével. Többször megfordult Čenejen is, mindig abban a reményben, hogy viszontlátja a meggyűrűzött hollómadarat, de mindannyiszor csalódottan tért vissza Újvidékre.

8.

Az 1980. esztendőben akadtak, akik újból látni vélték a meggyűrűzött hollót Karlovácon, majd Gyákován, Szabadkán, Zomborban, Szuzán és Čenejen, de hát mindez csupán kései visszhangja volt egy szájhagyománynak. S ha látták is valahol, a holló egyetlen szót, egyetlen nevet sem tudott már elkároggni, csak a jól ismert, téli danát fújta — kár, kár, kár...

BORBÉLY János fordítása